

Қалықбаева Алмагүл * – PhD, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, 050010 Алматы қ., Достық даңғ 13, тел. 87787090250; e-mail: almagulkalykbayeva@yandex.ru.

Жақанбаева Бақытгүл Болатқалиқызы – п.ғ.м., аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, 050010 Алматы қ., Достық даңғ 13, тел. 87472676164, e-mail: zhakanbaeva@bk.ru.

Борисова Екатерина Сергеевна – п.ғ.м., оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, 050010 Алматы қ., Достық даңғ 13, тел. 87712346367, e-mail: e.s.borisovaa@yandex.kz.

Омарова Фатима Мансұрқызы – п.ғ.м., оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, 050010 Алматы қ., Достық даңғ 13, тел. 87075770957, e-mail: fatima.umarova@gmail.com.

Kalykbaeva Almagul* – PhD, Senior Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, 050010, Almaty, 13 Dostyk Ave., tel.: 87787090250, e-mail: almagulkalykbayeva@yandex.ru.

Zhakanbayeva Bakytgul Bolatkaliyevna Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, 050010, Almaty, 13 Dostyk Ave., tel. 87472676164, e-mail: zhakanbaeva@bk.ru.

Borissova Yekaterina Sergeyevna – Master of Pedagogical Sciences, Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, 050010, Almaty, 13 Dostyk Ave., tel.: 87712346367, e-mail: e.s.borisovaa@yandex.kz.

Umarova Fatima Mansurovna – Master of Pedagogical Sciences, Lecturer, Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, 050010, Almaty, 13 Dostyk Ave., tel.: 87075770957, e-mail: fatima.umarova@gmail.com.

XFTAP 14.25.09

ӨОЖ 371.322.9

<https://doi.org/10.52269/KGTD2532203>

АБАЙТАНУ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АРНАЛАРЫ

Курманғалиева Г.Т.* – докторант, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., Қазақстан Республикасы.

Картаева А.М. – философия ғылымдарының докторы, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қ., Қазақстан Республикасы.

Жұмақаева Б.Д. – педагогика ғылымдарының кандидаты, Сулейман Демирель атындағы университет, Алматы қ., Қазақстан Республикасы.

Мақалада Абай Құнанбаевтың «Толық адам» тұжырымдамасы – ақыл, жүрек және қайраттың үйлесімділігі – қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың рухани, зияткерлік және моральдық дамуын қамтамасыз етуде маңызды екені көрсетілді. Ақын шығармашылығындағы адамгершілік, әділеттілік, білім мен еңбекке ұмтылу идеяларының тәрбиелік әлеуеті заманауи білім беру міндеттеріне сәйкес талданып, олардың оқыту үрдісінде алатын рөлі айқындалды. Абай мұрасының философиялық-этикалық мазмұны оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп, сыни әрі шығармашыл ойлауын дамытуды көздейді. «Қара сөздері» мен поэзиясы тек қазақ мәдениетінің негізі ғана емес, қазіргі жаһандық талаптарға жауап беретін тәрбиелік құрал ретінде де ерекше мәнге ие. Абай әділеттілік, моральдық құндылықтар мен еңбек мәдениетін дәріптей отырып, қазіргі қоғам мәселелерін шешуге де ықпал етеді. Зерттеуде топтық жұмыс, диалогтық оқыту, мультимедиялық құралдар мен шығармашылық тапсырмалар оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттыратыны көрсетілді. Бұл әдістер философиялық-моральдық ұғымдарды терең түсініп, оларды күнделікті өмірге енгізуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, Абай шығармаларын оқыту барысында тұлғаның рухани дамуына бағытталған нақты педагогикалық стратегиялар ұсынылды. Мақалада Абай философиясы ұлттық және жалпыадамзаттық идеяларды үйлестіруде тиімді құрал екені айтылды. «Ғылымды сүйсең, оқы және еңбек ет» қағидасының оқушыларды ғылымға, ізденіске және шығармашылыққа ынталандыратыны дәлелденді. Абай табиғатқа философиялық тұрғыдан қарап, экологиялық және әлеуметтік мәселелерді шешуде әділеттілік, мейірімділік пен жанашырлықтың маңызын көрсетеді. «жерді құрметте» идеясы қазіргі экологиялық білім мен тәрбиенің негізі саналады.

Түйінді сөздер: Абай Құнанбаев, толық адам, философия, рухани құндылықтар, моральдық тәрбие, білім беру, оқыту әдістері.

ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ АБАЕВЕДЕНИЕ

Курмангалиева Г.Т. – докторант, Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан.*

Картаева А.М. – доктор философских наук, Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан.

Жумакаева Б.Д. – кандидат педагогических наук, Университет Сулеймана Демиреля, г. Алматы, Республика Казахстан.

В статье показано, что концепция Абая Кунанбаева «Целостный человек – гармония ума, сердца и силы» имеет важное значение в обеспечении духовного, интеллектуального и нравственного развития учащихся в современной системе образования. Проанализирован воспитательный потенциал идей нравственности, справедливости, образования, стремления к труду в творчестве поэта в соответствии с задачами современного образования, определена их роль в процессе обучения. Философско-этическое содержание наследия Абая направлено на расширение мировоззрения учащихся, развитие критического и творческого мышления. «Кара создери» и поэзия являются не только основой казахской культуры, но и имеют особое значение как средство воспитания, отвечающее современным мировым требованиям. Абай, пропагандируя справедливость, моральные ценности и культуру труда, также вносит вклад в решение проблем современного общества. Исследование показало, что групповая работа, диалоговое обучение, мультимедийные средства и творческие задания повышают интерес учащихся к уроку. Эти методы позволяют глубоко понять философские и моральные концепции и их применение в повседневной жизни. Также в ходе преподавания произведений Абая были предложены конкретные педагогические стратегии, направленные на духовное развитие личности. В статье утверждается, что философия Абая является действенным инструментом гармонизации национальных и общечеловеческих идей. Доказано, что принцип «Любишь науку – учись и работай» мотивирует учащихся к науке, исследованиям и творчеству. Абай рассматривает природу с философской точки зрения, подчеркивая важность справедливости, доброты и сострадания в решении экологических и социальных проблем. Идея «уважения к Земле» считается основой современного экологического образования и воспитания.

Ключевые слова: Абай Кунанбаев, совершенный человек, философия, духовные ценности, моральное воспитание, образование, методы обучения.

PHILOSOPHICAL BASIS FOR TEACHING THE ABAI STUDIES

Kurmangaliyeva G.T. – PhD student, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan.*

Kartayeva A.M. – Doctor of Philosophy, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, Republic of Kazakhstan.

Zhumakayeva B.D. – Candidate of Pedagogical Sciences, Suleyman Demirel University, Almaty, Republic of Kazakhstan.

The article shows that Abai Kunanbayev's concept of "Integrated Human – harmony of mind, heart and strength" – is of great importance in ensuring the spiritual, intellectual and moral development of students in the modern education system. The educational potential of the ideas of morality, justice, education, and the desire to work in the poet's work is analyzed in accordance with the tasks of modern education, and their role in the learning process is determined. The philosophical and ethical content of Abai's heritage is aimed at expanding students' worldviews, developing critical and creative thinking. "Kara sozderi" and poetry are not only the basis of Kazakh culture, but also have a special significance as a means of education that meets modern world requirements. Abai, promoting justice, moral values and a culture of work, also contributes to solving the problems of modern society. The study showed that group work, dialogue learning, multimedia tools and creative tasks increase students' interest in the lesson. These methods allow for a deep understanding of philosophical and moral concepts and their application in everyday life. Also, in the course of teaching Abai's works, specific pedagogical strategies aimed at the spiritual development of the individual were proposed. The article argues that Abai's philosophy is an effective tool for harmonizing national and universal ideas. It has been proven that the principle "If you love science – study and work hard" motivates students to pursue science, research and creativity. Abai views nature from a philosophical point of view, emphasizing the importance of justice, kindness and compassion in solving environmental and social problems. The idea of "respect for the Earth" is considered the basis of modern environmental education and upbringing.

Key words: Abai Qunanbaiuly, integrated human, philosophy, spiritual values, moral education, teaching, teaching methods.

Кіріспе. Абай Құнанбаев-қазақ халқының ұлы ақыны, қазақ жазбаша әдеби тілінің негізін қалаушы ғана емес, сонымен қатар ірі ойшыл. Ол өзінің философиялық идеяларын көптеген шығармаларда, әсіресе "Ғақлияда" ("Қара сөздерде") білдірді. Терең философиялық-танымдық сипат, гуманизм және ағартушылық Абай әдеби шығармашылығының негізгі белгілері болып табылады.

Абайдың философиялық көзқарастары қазақ мәдениетінің ағартушылық бағыттарының, орыс және шығыс классикалық әдебиетінің үздік үлгілерінің, сондай-ақ орыс саяси қуғын-сүргіндері таратқан озық революциялық идеялардың ықпалымен қалыптасты. Орыс революциялық демократтары – Герцен, Белинский, Чернышевский және Добролюбовтың философиялық көзқарастары Абайдың дүниетанымына ерекше әсер етті. Өз өмірін қазақ халқының ұлы орыс халқымен тығыз жақындасуы үшін күреске арнаған ақынның қазақ ағартушылары Шоқан Уәлиханов пен Алырай Алтынсаринмен органикалық идеялық байланысы да маңызды болды.

Ақынның философиялық көзқарастарының қалыптасуына бір жағынан діни училищеде оқытылған Араб теологиялық-схоластикалық ілімдері, екінші жағынан ежелгі грек философтарының (әсіресе Сократ пен Аристотельдің) және Спиноза, Спенсер және Милл сияқты батыс еуропалық ойшылдардың философиялық идеялары әсер етті. Абайдың дүниетанымында Дарвиннің өзі зерттеген эволюциялық ілімі де маңызды орын алды [1, 5 б.].

Абайдың деректеріне сәйкес әр түрлі философиялық мектептер мен бағыттар оның әлеміндегі Елеулі идеалистік көзқарастарға қарсы тұруға арнайы тартылған.

Бұл қоғам зерттеушілерге оның философиялық көзқарастарының әртүрлі түсіндірмелерін тудырды. Біреуі Абайды рационалист, басқалары-идеалист, үшіншісі – эклектик, төртіншісі – сенсуалист, бесіншісі – материалист деп атады.

1939 жылы жарық көрген Абайдың "өлеңдері мен поэмаларының" бірінші томына арналған "Абай – халық ақыны" атты кіріспе мақаласында жазушы С.Мұқанов Абайдың ұлы Орыс жазушылары мен демократиялық революционерлердің шығарылымдарымен танысқанын, сондай-ақ Спенсер, Спиноза және дрепер сияқты батыс еуропалық мысалдардың еңбектерін оқығанын атап өтті. Сонымен қатар, Мұқанов Спенсер мен Дрейпердің позитивистерін натурфилософтардың қатарына жатқызды. Ол бұл нәтижелер Абайдың саяси білімі мен философиялық ой-өрісін кеңейтуге мүмкіндік бергенін, бірақ қандай саяси және философиялық идеялар осылайша ескерілгенін нақтыламағанын атап өтті. Мұқанов былай деп жазды: «...Абай Крылов, Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Толстой, Салтыков-Щедрин, Белинский, Добролюбов, Писарев сияқты еңбектерімен танысады. Натуралист философтардың – Спенсерлердің, Спиноздардың, Дрейперлердің еңбектерін оқиды.

Бұл оқылған шығармалар Абайдың саяси білімін кеңейтуге, оның саяси бетін анықтауға, философиялық өрісін кеңейтуге арналған» [2, 8 б.].

М.Әуезов Абай Құнанбаевтың "Лирика және өлеңдер" (1940) және "Таңдаулылар" (1945) кітаптарына кіріспе мақалаларында Абайдың философиялық көзқарастарының дәрежесін анықтауды ұсынды, оны "Ақылға қонымды және айқын сыни ақылдың жанкүйері" деп атады [3, 27 б.].

Мұқанов бұл анықтаманы қолдап, оны "ең құнды олжа" деп атады. Ол былай жазды:

"Абай ... рационалды оймен жұмысшылар адамдарды өнерде, білімде, техникада, еңбекте кемелдікке шақырады" [4, 13 б.].

Қазақстандық философ Ғ. Есім «Абай философиясындағы адам өмірдің мәні болып табылатынын, бірақ кемелді өмірге қол жеткізу тек жақсы адамға – ізгі ниетті, ізгі ниетті адамға ғана берілетінін» атап өтті. Бұл жағдайда алты шарт қажет: жақсы денсаулық, сау тамырлар, ізгі ата-аналар, асыл дос, ізгі мұғалім [5, 44 б.].

А.Құнанбайұлының философиясын түсінуде Мұхтар Әуезовтің "Абай жолы" (1942) роман-эпопеясы шешуші мәнге ие, онда шебер қаламмен Абайдың өзі, оның дана және қатыгез әкесі Құнанбайдың, анасы Ұлжан мен әжесі Зеренің, қамқор және мейірімді әйелдердің бейнелері бейнеленген Қазақ данышпанының тұлғасы, Базаралының "оянған" халықтың "символы" ретіндегі бейнесі. Бұл шығарманың білімі мен рөлі соншалық, М.Әуезовті "екінші Абай" деп атауға мүмкіндік берді [6, 297 б.; 7, 26 б.].

Абай Құнанбайұлы адамның дүниеге келгенде таным мен білімге ұмтылысын көрсете отырып, рухани, ақыл-ой және физикалық мүмкіндіктерінің үйлесімді дамуын адам болмысының басты шарты деп түсіндіреді. Ол адамның өз табиғатын тануы арқылы ғана толыққанды тұлғаға айналатынын айтады. Бұл жерде еңбек, сенім және адамгершілік құндылықтары адамның мінез-құлқын қалыптастырудағы маңызды факторлар ретінде қарастырылады.

Абайдың көзқарасы бойынша, адам бойындағы негізгі қасиеттер – рухани жетілу, жан дүниесінің тереңдігі және адамгершілік қасиеттер [8, 384 б.]. Сондай-ақ, ол адамзаттың өзара түсіністік пен сүйіспеншілікке негізделген үйлесімді қоғам құруы қажеттігін атап өтеді.

Абай үшін мейірімділік пен жанашырлық – адамгершіліктің басты белгілері. Ол адамның шынайы байлығы оның білімділігі мен рухани дамуы арқылы көрінетінін айтады. Бұл идеялар белгілі философ Максимилиан Вебердің «Протестанттық этика және капитализм рухы» еңбегінде көтерілген тұжырымдарға ұқсас келеді [9, 336 б.].

Сонымен қатар, Абай еңбекте, шығармашылықта және өнерде адамның өзін-өзі жүзеге асыруының маңыздылығын ерекше атап өтеді. Ол қарапайымдылық, сабырлылық және өлшемділік адамды адамгершілік кемелденуге жеткізеді деп есептейді.

Абай Құнанбайұлы үшін ең басты қасиеттердің бірі – жанашырлық және басқаларға түсіністікпен қарай білу. Бұл адамды толыққанды тұлға ретінде қалыптастыратын негізгі сипаттамалар болып табылады.

Абай Құнанбайұлы адамзаттың рухани және моральдық жетілуі туралы терең философиялық көзқарастарымен танымал. Оның шығармалары мейірімділік пен жанашырлық сияқты құндылықтарды адамгершіліктің негізгі көрсеткіштері ретінде қарастырады. Абайдың ойынша, шынайы байлық – бұл материалдық игілік емес, адамның білім деңгейі мен рухани дамуы. Бұл идея оның еңбектерінде қайталанып отырады және белгілі философ Максимилиан Вебердің «Протестанттық этика және капитализм рухы» атты тұжырымдамасымен үндес келеді, өйткені екеуі де қоғамдағы рухани құндылықтардың рөліне ерекше назар аударады.

Абайдың философиясы адамның ішкі дүниесінің тазалығы мен өзін-өзі жетілдіруі қажеттілігіне негізделген. Ол адамның адамгершілік қасиеттерін дамыту арқылы қоғамды өзгертуге болатындығына сенген. Оның пікірінше, рухани даму – бұл табиғи процесс, ол адамның жан тазалығынан және ақыл-ойдың айқындығынан басталады. Ол қоғамның дамуында мейірімділік пен әділеттілік негізгі қозғаушы күштер болуы тиіс деп есептеген. Бұл көзқарас Абайдың моральдық философиясының өзегін құрайды, және бұл идея «Қара сөздер» еңбегінде ерекше айқын көрсетілген [10, 223 б.].

Абай үшін моральдық жетілу адамның өзін-өзі тануынан басталады. Ол өзінің шығармаларында адамның табиғи қасиеттерін жетілдіру арқылы ғана шынайы адамгершілікке қол жеткізуге болатынын айтқан. Сонымен қатар, Абай білім мен ғылымға ерекше назар аударған. Ол «Дүниенің түйінді білімде» деген қағиданы ұстанған және ғылым мен білімді тек жеке тұлғаның ғана емес, бүкіл қоғамның дамуының негізі деп санаған [11, 426 б.].

Абайдың бұл идеялары оның Ресейдің демократиялық ойшылдары мен Шығыс классиктерінің еңбектерін оқып-зерттегенімен байланысты болуы мүмкін.

Абайдың көзқарастарында адамның табиғатпен үйлесімді өмір сүруі ерекше орын алады. Көшпелі қазақ халқының табиғатпен тығыз қарым-қатынаста болуы Абайдың философиясында этикалық және эстетикалық өлшемдерді қалыптастырды. Ол адамның қоршаған ортамен үйлесімді қарым-қатынасы оның рухани дамуының негізгі элементі деп санаған. Бұл ойлар оның «Қара сөздер» еңбегінде де кеңінен көрініс тапқан.

Абайдың ойынша, адам мен қоғам бір-бірімен тығыз байланысты. Қоғамның дамуы адамның рухани дамуы арқылы ғана жүзеге асады. Осыған байланысты, Абай қоғамның әрбір мүшесін өзін-өзі жетілдіруге, білім алуға және қоғамға қызмет етуге шақырды. Ол адамның еңбекқорлығы мен адалдығын оның моральдық жетілуінің көрсеткіші ретінде бағалаған. Абайдың пікірінше, адам өз-өзіне қанағаттанбауы және үздіксіз дамуға ұмтылуы тиіс.

Оның философиясында жеке тұлғаның дамуы мен қоғамның даму үдерісі біртұтас деп қарастырылады. Ол үшін білім мен ғылымға ұмтылу тек жеке бастың ғана емес, жалпы қоғамның ілгерілеуінің негізі. Сонымен қатар, Абай әділеттілік пен теңдік мәселелеріне ерекше назар аударды. Оның пікірінше, бұл құндылықтар қоғамның дамуы үшін негіз бола алады [12, 384 б.].

Абай Құнанбайұлының мұрасы қазіргі заманғы қазақ философиясы үшін ерекше маңызды. Оның ойлары тек қазақ қоғамының рухани жаңғыруы үшін ғана емес, сонымен қатар жалпыадамзаттық құндылықтардың дамуы үшін де маңызды болып қала береді [13, 698 б.]. Абайдың еңбектері ұлттық мәдениеттің және рухани мұраның ажырамас бөлігі болып табылады. Оның философиясы заманауи мәселелерді шешу үшін қажетті бағдар ретінде қарастырылады. Әсіресе, оның адам мен қоғамның үйлесімді дамуына қатысты көзқарастары бүгінгі күннің өзекті мәселелеріне жауап бере алады [14, 256 б.].

Абай өмір сүрген кезең қазақ даласының дербес бірлік ретінде өздігінен өмір сүруінің аяқталып, Кенесары Қасымов бастаған хандық билікті қалпына келтіру әрекеттерінен кейін патшалық Ресейдің ықпалы күшейген уақытпен сипатталады. Бұл кезеңде өлкедегі экономикалық даму мен өндірістік қатынастардың прогрессивті өзгерістері қазақ халқында ғылым мен білімге деген қажеттілікті оятып, ағартушылық идеялардың қалыптасуына қолайлы алғышарттар жасады. Осы тарихи жағдайлар мен орта Абайды қазақ халқының бас идеологы ретінде қалыптастырды.

Абайдың арнайы философиялық трактаттары болмағанымен, оның философиялық ойлары өз шығармаларында ерекше түрде көрініс тапқан. Қазақ халқының өмірінде билердің даналығы ерекше рөл атқарып, олардың шешімдері мен ойлары өлең жолдары арқылы жеткізілетін. Абай осы мәдени ортада өсіп, сөз өнеріне шебер болды. Медреседе білім ала жүріп, шығыс ақындары мен ойшылдарының еңбектерімен танысты, бұл оның шығармашылығында айқын із қалдырды.

Абайдың "толық адам" концепциясы оның философиялық мұрасының негізі болып табылады. Бұл идея адамның ақыл, қайрат және жүрек сияқты қасиеттерінің үйлесімін баса көрсетеді. Ұлы ойшылдың еңбектері әркім үшін жеке түсінік тудыратын терең ойларға толы, сондықтан оны әрбір оқырман өзінше қабылдайды.

Абайдың философиялық мұрасы оның адамгершілік, рухани жетілу және толық адам тұжырымдамасы аясында ерекше маңызды орын алады. Бұл идеялар әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн, Ахмет Яссауи және басқа да шығыс ойшылдарының шығармаларымен үндесіп жатыр. Әл-Фараби өз еңбектерінде адамның бақытқа қол жеткізуі үшін оның рухани тазалығы мен білімге ұмтылысын маңызды деп санаған. Абай да осы ойды дамыта отырып, адамның өмірдегі мақсатын өз-өзін жетілдіру және қоғамның игілігі үшін қызмет ету деп түсіндірді.

Ахмет Яссауи шығармаларындағы әділеттілік, мейірімділік пен адалдыққа шақыру Абайдың көзқарастарымен тығыз байланысты. Бірақ Абай аскетизм мен дүниеден бас тарту идеясын қолдамаған. Ол, керісінше, адамның қоғамда белсенді рөл атқаруын және оның білім мен еңбекті жоғары қоюын дәріптеген. Абайдың философиялық мұрасы рухани жетілуге бағытталған, ал бұл жетілу тек адал еңбек, ізгілік және әділдік арқылы мүмкін болады.

Шығыс ойшылдарының, соның ішінде әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн және Ахмет Яссауидің идеялары Абайдың «толық адам» тұжырымдамасының негізіне айналды. Мысалы, Жүсіп Баласағұнның «Құтадғу білік» еңбегінде адамгершілік қасиеттерді бейнелейтін кейіпкерлер арқылы ақиқат жолы мен әділеттің құндылығы сипатталады. Бұл идеялар Абайдың адамның ішкі үйлесімділігі мен рухани кемелдікке жету туралы ойларымен сабақтасып жатыр.

Абайдың философиялық көзқарастарының күрделілігі мен қарама-қайшылығы айрықша назар аударуды талап етеді. Бір жағынан, оның шығармаларында әлем құбылыстары мен олардың заңдылықтарын материалистік тұрғыда тану байқалса, екінші жағынан, құдайға сену және жанның мәңгілігіне деген сенім көрініс табады. Бұл қарама-қайшылық Абай өмір сүрген қоғамдық-саяси орта мен сол заманның ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Ұлы қазақ ақыны әрі ойшылының философиялық көзқарастары осы әлеуметтік және рухани жағдайлардың әсерімен қалыптасты.

Абайтануды оқыту оның әдеби және философиялық мұрасын зерделеуді ғана емес, сонымен қатар оқушыларға заманауи сын-қатерлер контекстінде оларды түсінуге мүмкіндік беретін философиялық арналар арқылы Абайдың терең идеяларын түсіндіруді де көздейді [15, 25 б.]. Бұл жағдайда философиялық арналар әдіснамалық негіз ретінде әрекет етеді, ол арқылы Абай еңбектеріне енгізілген құндылықтар білім беру кеңістігіне таратылады.

Бұл арналарға Абайдың этикалық тұжырымдамаларын, оның адам табиғаты туралы, мәдениеттің, білімнің және шығармашылықтың жеке тұлғаны қалыптастырудағы рөлі туралы ойларын талдау кіреді. Абай идеяларын ұлттық бірегейлікке, жаһандануға және қоғамның моральдық дамуына байланысты философиялық пікірталастарға біріктіру маңызды аспект болып табылады. Философиялық тәсілдерді қолдану Абайтануды оқушылардың дүниетанымы мен адамгершілік тәрбиесін қалыптастырудың қуатты құралына айналдыра отырып, Абай өмірінің тарихи-мәдени мәнмәтінін өзекті білім беру міндеттерімен үйлестіруге мүмкіндік береді.

Абай Құнанбайұлының философиясы – бұл адам мен қоғамның рухани және моральдық жетілуінің үйлесімділігін негіздейтін терең құндылықтар жүйесі. Оның мұрасы қазіргі қазақ мәдениеті мен философиясының дамуы үшін ғана емес, жалпыадамзаттық мәселелерді шешуде маңызды бағдар болып табылады. Абай идеяларын зерттеу мен насихаттау қоғамның рухани жаңғыруы мен жеке тұлғаның қалыптасуы үшін ерекше мәнге ие.

Зерттеудің мақсаты: Абай Құнанбайұлының философиялық мұрасын қазіргі білім беру процесінде қолданудың маңыздылығын анықтау, оның рухани-адамгершілік және интеллектуалдық құндылықтарының оқушылардың дүниетанымын кеңейтуге, сыни және шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға ықпалын зерттеу.

Зерттеудің міндеттері:

- Абайдың «Толық адам» концепциясының білім беру процесіндегі рөлін талдау;
- Абайдың әділет, шындық, еңбек және білім туралы идеяларының заманауи білім беру жүйесімен байланысын анықтау;
- Интерактивті оқыту әдістерінің (диалогтық оқыту, топтық жұмыс, мультимедиялық құралдар) Абай философиясын түсіндірудегі тиімділігін бағалау;
- Оқушылардың рухани және моральдық дамуын қалыптастыруға ықпал ететін педагогикалық стратегияларды ұсыну.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу барысында Абай Құнанбайұлының мұрасын оқытудағы философиялық әдістердің тиімділігін анықтау мақсатында кешенді және жүйелі тәсілдер қолданылды. Бұл зерттеу Алматы қаласының №96 жалпы білім беретін мектебінің 10-сынып оқушылары арасында жүргізілген тәжірибелік сабақтарға негізделді. Жалпы саны 65 оқушы қатысқан эксперимент барысында түрлі әдістемелер мен құралдар пайдаланылып, философиялық арналар арқылы оқытудың нәтижелілігі мен тәрбиелік әсері зерттелді.

Зерттеу Абай мұрасының философиялық қырларын ашуға бағытталған әдебиеттерді талдаудан басталды. М. Әуезов, Қ. Жұбанов, С. Қирабаев және басқа да ғалымдардың еңбектерін зерделеу арқылы Абайдың «Толық адам» концепциясының тарихи және мәдени негіздері айқындалды. Сондай-ақ, мектеп бағдарламаларындағы Абай шығармаларының мазмұны мен олардың тәрбиелік әлеуетін анықтау үшін контент-талдау әдісі қолданылды. Бұл әдіс Абай шығармаларының қазіргі білім беру

үдерісіндегі маңыздылығын және оқушылардың ұлттық құндылықтарды түсіну деңгейін арттыруға бағытталды.

Педагогикалық эксперимент шеңберінде философиялық бағыттағы сабақтар өткізілді. Бұл сабақтарда интерактивті тәсілдер, пікірталас, топтық жұмыс, шығармашылық тапсырмалар сияқты оқыту әдістері қолданылды [16, 38 б.]. Әр сабақ Абайдың «Толық адам» концепциясына негізделіп, оқушылардың ақыл, жүрек және қайрат ұғымдарын өз өмірлік тәжірибесімен байланыстыра талдауына мүмкіндік берді. Эксперимент барысында сауалнама мен сұхбат әдістері арқылы оқушылардың Абай идеяларын қабылдау деңгейі зерттелді. Алдын ала және кейінгі кезеңде жүргізілген сауалнамалар оқушылардың көзқарастарындағы өзгерістерді бағалауға негіз болды.

Зерттеу барысында мультимедиялық материалдар мен электрондық ресурстар қолданылып, сабақтардың көрнекілігі артты [17, 164 б.]. Абайдың өлеңдері мен қара сөздері визуалды түрде ұсынылып, оқушылардың қызығушылығы мен танымдық белсенділігі едәуір жоғарылады [18, 130 б.]. Сонымен қатар, когнитивтік және салыстырмалы талдау әдістері арқылы Абай шығармаларындағы негізгі философиялық идеялардың қазіргі қоғаммен байланысы қарастырылды. Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың Абай идеяларын жеке өмірлік тәжірибелерімен байланыстыра отырып зерттеуіне ықпал етті. Бұл әдіс олардың өз көзқарастарын еркін білдіруіне және сыни ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік берді.

Жинақталған мәліметтер философиялық арналарды білім беру үдерісіне енгізудің маңыздылығын көрсетті. Абайдың «Толық адам» концепциясын оқытуда қолданылған әдістер оқушылардың рухани және интеллектуалдық дамуына елеулі үлес қосып, олардың дүниетанымын кеңейтуге жағдай жасады. Зерттеу нәтижелері оқыту әдістерінің тиімділігін дәлелдей отырып, Абай мұрасын философиялық тұрғыда оқытудың қазіргі білім беру жүйесіндегі ерекше рөлін айқындады.

Нәтижелер. Алматы қаласының №96 жалпы білім беретін мектебінің 10-сынып оқушылары екі апта бойы Абайдың мұрасын философиялық тұрғыдан талқылау бойынша мұғаліммен бірлесе эксперимент ретінде жұмыс жүргізді. Қатысқан оқушылардың саны 65 адам болды.

Сабақтар барысында оқушыларға Абайдың «толық адам» ілімі түсіндіріліп, ақыл, жүрек және қайраттың үйлесімділігіне ерекше назар аударылды. Бұл әдіс оқушылардың тек Абай мұрасын тануына ғана емес, оны қазіргі өмірмен, қоғамның құндылықтарымен байланыстырып түсінуіне мүмкіндік берді.

Мысалы, «Он жетінші сөзді» талдау кезінде оқушылар ақыл, жүрек және қайрат арасындағы байланысты түсіндіріп, оны қазіргі заман құндылықтарымен салыстырды. Бір топ оқушылар «Жүрек – адамгершіліктің өзегі» деген Абайдың идеясын қоғамдағы әлеуметтік мәселелермен байланыстырып, моральдық құндылықтардың қазіргі өмірде маңыздылығын атап өтті. Олар бұл тұжырымды отбасындағы және сыныптағы қарым-қатынасқа қолдана отырып, өзара сыйластық пен түсіністікті нығайтуға назар аударды.

Төменде 1-ші кестеде жүргізілген сауалнама нәтижелері көрсетілген. Бұл сауалнама оқушылардың Абайдың философиялық идеяларын қабылдау деңгейін бағалау мақсатында жүргізілді. Кестеде сабақтар басталмас бұрын және сабақтардан кейінгі көрсеткіштер салыстырылып берілген.

1-кесте. Оқушылардың Абайдың философиялық идеяларын қабылдау деңгейі

Параметр	Экспериментке дейін (%)	Эксперименттен кейін (%)
Абайды философ ретінде тану	28	81
Абайды тек ақын ретінде қабылдау	72	19

Сауалнама нәтижелері сабақтардың тиімділігін көрсетті: бастапқы кезеңде оқушылардың көпшілігі Абайды тек ақын ретінде қабылдаған болса, сабақтар аяқталғаннан кейін олардың басым бөлігі оның философиялық мұрасын түсіне бастады. Мұндай тәсілдер оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырып, өмірлік құндылықтарды түсінуіне ықпал етті. Сабақтардан кейінгі талдаулар көрсеткендей, оқушылар Абайдың ойларын өздерінің күнделікті әрекеттеріне, оқудағы және әлеуметтік қарым-қатынастардағы тәжірибелеріне қолдануға тырысты.

Сауалнаманың нәтижелерінен анықталғаны – Абай мұрасын түсінуде оқушылардың көзқарасы кеңейіп, олардың ойлау дағдылары мен дүниетанымы дамыды. Бұл тәсіл оқушылардың рухани және интеллектуалдық дамуына маңызды үлес қосты.

Сабақ барысында оқушылар Абайдың «Өзіңе сен, өзіңді алып шығар, еңбегің мен ақылың екі жақтап» деген сөздерін өз кәсіби армандарына жету жолындағы маңызды қағида ретінде қабылдады. Кейбір оқушылар бұл ойды болашақтағы университетке түсу, мамандық таңдау және жеке жетістіктерге жету үшін мотивация ретінде қолдану туралы ойларымен бөлісті.

Оқушылар шығармашылық тапсырмалар барысында Абайдың идеяларын жеке тәжірибелерімен байланыстырып, философиялық тұрғыдан зерттеуге тырысты. Мәселен, Алмас деген оқушы Абайдың «Ғылымды сүйсең, оқы және еңбек ет» деген идеясын зерттеу жұмыстарына деген қызығушылықпен байланыстырды. Ол өзінің химия пәніне деген қызығушылығын арттырып, ғылыми жобаларға қатысу ниетін білдірді.

Сонымен қатар, оқушылардың арасында Абайдың табиғатқа деген көзқарасын экологиялық мәселелермен байланыстырып, табиғатты қорғауға белсенді атсалысу туралы ұсыныстар айтылды. Мысалы, олар Абайдың «жерді құрметте» деген философиялық тұжырымдарын күнделікті тұрмыстағы әрекеттерімен, мысалы, мектеп айналасын таза ұстау немесе ресурстарды үнемдеу шараларымен іске асырды.

Оқушылардың күнделікті өмірде Абайдың философиялық идеяларын қолдану үлгілері деңгейі пайыздық көрсеткіштер арқылы 2-ші кестеде көрсетілген. Бұл кестеде оқушылардың сабақ барысында алған білімдерін өз тәжірибелерінде қалай жүзеге асырғаны және оларды әлеуметтік қарым-қатынас пен жеке дамуға бағытталған нақты әрекеттерде қолданғаны сипатталады. Мысалы, оқушылар Абайдың «Толық адам» іліміне сүйене отырып, отбасындағы және сыныптағы өзара түсіністік пен сыйластықты нығайту шараларын жүзеге асырған. Сонымен қатар, экологиялық бастамалар мен ресурстарды үнемдеу бағытындағы әрекеттер де философиялық көзқарастарды күнделікті өмірде қолданудың айқын мысалдары ретінде берілген.

2-кесте. Философиялық идеяларды күнделікті өмірде қолдану үлгілері

Қолдану мысалы	Оқушылардың пайызы (%)
Отбасылық қарым-қатынаста қолдану	64
Сыныптағы қарым-қатынаста қолдану	58
Кәсіби мақсаттарда мотивация ретінде	72
Экологиялық мәселелерге жауапкершілік	49

Және Абайдың философиялық идеяларын қабылдау динамикасын бағалау үшін эксперименттің басында сауалнама жүргізілді. Зерттеу Абай мұрасының философиялық қырларын түсінуге бағытталған екі апталық сабақтардың алдында және соңында өткізілді.

Сабақтар басталмай тұрып, оқушылардың тек 28%-ы Абайды философ ретінде қабылдағанын көрсетті. Қалған 72%-ы оны көбінесе тек ақын, ағартушы немесе қазақ әдебиетінің өкілі ретінде ғана танытынын айтты. Бұл көрсеткіш Абайдың философиялық идеялары оқушылар арасында кеңінен түсіндірілмегенін және оның шығармашылығын көбінесе әдебиет сабағының аясында ғана оқытылатынын көрсетті.

Екі апта бойы философиялық әдістер қолданылып, сабақ барысында Абайдың «Толық адам» іліміне, ақыл, жүрек және қайраттың үйлесімділігіне ерекше көңіл бөлінді. Әр сабақта оқушылар Абайдың философиялық ойларын талдап, оларды қазіргі өмірмен, қоғамның құндылықтарымен және жеке тәжірибелерімен салыстыра отырып талқылады.

Сабақтар аяқталған соң қайта жүргізілген сауалнама нәтижелері айтарлықтай өзгерістерді көрсетті. Енді оқушылардың 81%-ы Абайды философ ретінде қабылдады және оның идеяларының заманауи өмірге әсерін түсінетінін айтты. Оқушылардың пікірінше, сабақтар Абайдың шығармашылығына деген қызығушылықты оятуға және оның ойларын күнделікті өмірде қолданудың маңыздылығын түсінуге көмектесті.

Талқылаулар. Абайдың философиялық мұрасын оқыту 10-сынып оқушыларының танымдық белсенділігі мен шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған маңызды қадам болды. Абайдың философиялық идеяларын білім беру процесіне енгізу оқушылардың білім алуға деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың өмірлік құндылықтарды түсінуіне де әсер етті. Абайтану пәнін философиялық тұрғыда оқыту әдістері тек тарихи немесе әдеби қырларын ашумен шектелмей, оқушылардың дүниетанымын кеңейтуге мүмкіндік берді.

Философиялық тұрғыда білім беру әдістері оқушыларға Абайдың «Толық адам» ұғымын тереңірек түсінуге көмектесті. Сабақ барысында ақыл, жүрек және қайраттың үйлесімділігі туралы түсініктерді талқылау оқушыларға жеке тұлғалық өсу мен қоғамға пайдалы болудың маңыздылығын ұғынуға ықпал етті. Мысалы, оқушылар Абайдың «Он жетінші сөзін» талдау кезінде ақыл мен жүректің үйлесімділігінің қазіргі замандағы этикалық және әлеуметтік маңызы туралы пікірталастар жүргізді. Олар өз пікірлерін сыныптағы басқа оқушылармен бөлісіп, өмірде кездесетін нақты жағдайлар арқылы бұл идеяларды өмірлік шындыққа бейімдеді.

Сабақта қолданылған әдістердің бірі – диалогтық әдіс. Бұл әдіс оқушылардың өз пікірлерін еркін айтуына және Абайдың идеяларын заманауи мәселелермен байланыстыруына мүмкіндік берді. Сонымен қатар, интерактивті тапсырмалар оқушылардың философиялық ойлау қабілетін дамытты. Мысалы, оқушыларға Абайдың «Ғылымды сүйсең, оқы және еңбек ет» деген идеясын бүгінгі замандағы білім алудың маңыздылығымен байланыстыру тапсырылды. Бұл тапсырма олардың өз болашағы туралы ойлануына түрткі болды.

Жеке шығармашылық тапсырмалар арқылы оқушылар Абайдың философиялық идеяларын өз өмірлеріне қолданудың жолдарын қарастырды. Бұл тапсырмалар оқушыларға Абай мұрасын өз болмыстарымен байланыстыра отырып зерттеу және қазіргі өмірге бейімдеу мүмкіндігін берді. Мысалы, кейбір оқушылар экологиялық мәселелерді Абайдың табиғатқа деген көзқарасымен ұштастырып, табиғатты қорғау тақырыбында жобалар ұсынды.

Оқытудың тағы бір тиімді аспектісі – топтық талқылаулар болды. Оқушылар топ ішінде Абай идеяларын талқылап, бір-біріне өз көзқарастарын түсіндірді. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын жетілдіруге және өзара түсіністік орнатуға ықпал етті. Сонымен бірге, Абайдың философиялық идеяларын оқыту процесіне қосу оқушылардың жеке жауапкершілігін арттыруға ықпал етті.

Абай мұрасын философиялық тұрғыда оқыту тиімді болғанымен, эксперимент нәтижелері басқа әдістерді де қосу қажеттігін көрсетті. Мысалы, оқушылар арасында Абайдың шығармаларын сахналық қойылымдар арқылы көрсету немесе оның философиялық идеяларын ғылыми-зерттеу жұмыстары арқылы талдау тәсілдері де қызығушылық тудырар еді. Сонымен қатар, заманауи технологияларды пайдалана отырып, интерактивті оқу құралдарын әзірлеу Абай мұрасын меңгеруді жеңілдетіп, оқыту процесін одан әрі байыта түсері анық.

Абайдың философиялық идеяларын оқыту әдістерін әртараптандыру тек білім беру сапасын арттырып қана қоймай, оқушылардың өмірлік құндылықтарға тереңірек үңілуіне ықпал ететіні байқалды. Бұл бағытта қолданылған әрбір әдіс Абай мұрасының өзектілігін және оның қазіргі замандағы маңыздылығын көрсетті.

Осы екі апта ішінде жүргізілген сабақтар оқушылардың Абай мұрасын терең түсінуіне ғана емес, оның идеяларын өз өмірлеріне қолдануына жол ашты. Бұл тәжірибе олардың рухани дамуына, интеллектуалдық қабілеттерін нығайтуға және өмірге деген көзқарасын қайта қарауға айтарлықтай үлес қосты.

Абай мұрасын философиялық тұрғыдан оқыту әдістері білім беру процесінде ерекше маңызға ие. Абайдың шығармаларындағы философиялық идеялар – адамгершілік, әділет, білім мен еңбек туралы ілімдері – қазіргі қоғамның рухани және интеллектуалдық дамуына қажетті бағыт-бағдар береді. Оларды оқыту арқылы білім беру мазмұны байып, тәрбиелік құндылықтардың жаңа деңгейі қалыптасады.

Абайдың «Толық адам» ілімі – ақыл, жүрек және қайраттың үйлесімділігі туралы философиялық идеясы білім беру процесінде негізгі ұстанымға айналды. Бұл ілім арқылы адамның рухани жетілуі, оның қоғамдағы орны және әлеуметтік жауапкершілігі туралы түсінік тереңдейді. Әсіресе, қазіргі заманның құндылықтарын ескере отырып, бұл идеялардың өміршеңдігін көрсету философиялық тұрғыдан оқытудың тиімділігін арттырады.

Абай философиясының ерекшелігі оның идеяларының практикалық мәнінде жатыр. Мысалы, әділет пен шындық туралы ойлары қазіргі қоғамдағы құқық пен мораль мәселелеріне бағыт-бағдар береді. Оның «адамды адам ететін – еңбек» деген қағидаты еңбек мәдениетін қалыптастыруда ерекше рөл атқарады. Бұл қағидатты оқыту арқылы еңбекқорлық пен жауапкершілік сияқты қасиеттерді дамытуға болады.

Абайдың шығармаларын философиялық тұрғыда талдау білім беру процесіне шығармашылық элементтерді қосуға мүмкіндік береді. Мәселен, оның «Ғылымды сүйсең, оқы және еңбек ет» деген тұжырымын талдау білім мен ғылымның қазіргі қоғамдағы рөлін түсінуге жол ашады. Бұл идеялардың негізінде білім алушыларға ғылыми зерттеулерге деген қызығушылықты оятатын әдістерді қолдану қажеттілігі туындайды.

Сонымен қатар, Абайдың табиғатқа деген көзқарасы экологиялық мәселелерді философиялық тұрғыдан қарастыруға негіз бола алады. Оның «жерді құрметте» деген идеялары табиғатты қорғау, ресурстарды үнемдеу сияқты экологиялық тәрбиенің негізіне айналуы мүмкін. Мұндай тәсілдер арқылы білім беру мазмұны табиғатты сақтауға деген жауапкершілік пен болашаққа деген қамқорлықты қалыптастырумен толықтырылады.

Абай философиясын оқытудың тағы бір маңызды қыры – оның диалектикалық әдісін меңгеру. Абай табиғат пен қоғамның үнемі қозғалыста, өзгерісте болатынын көрсетіп, бұл процестердің себеп-салдарын түсіндірудің маңыздылығын атап өтеді. Мұндай идеяларды талдау сыни ойлауды дамытуға ықпал етеді. Мысалы, «Дүние бір қалыпта тұрмайды» деген ойлары арқылы әлемнің өзгермелілігі мен тұрақсыздығы туралы түсінік қалыптасады.

Білім беру процесінде Абайдың философиялық идеяларын қолдану жаңа әдістемелерді енгізуді талап етеді. Бұл әдістемелердің бірі – интерактивті оқыту құралдарын пайдалану. Мультимедиялық материалдар, сандық платформалар мен симуляциялық тапсырмалар арқылы Абайдың философиялық идеяларын түсіндіру оқытудың тиімділігін арттырады. Бұл тәсілдер оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға және олардың философиялық ойлау жүйесін нығайтуға ықпал етеді.

Абай мұрасын оқытудың тағы бір тиімді тәсілі – мәтіндерді дискуссиялық форматта талқылау. Мұндай әдіс арқылы Абайдың идеяларын қазіргі заманның құндылықтарымен байланыстыруға болады. Бұл тек қана әдеби тұрғыда емес, сонымен қатар философиялық тұрғыда талдау арқылы Абайдың шығармаларына деген қызығушылықты арттырады.

Абайдың философиялық идеяларын білім беру процесіне енгізу оның мұрасын тереңірек түсінуге және оны қазіргі қоғамның өзекті мәселелерімен байланыстыруға мүмкіндік береді. Бұл бағытта қолданылатын әдістер білім беру мазмұнын байытып, тәрбие мен білімнің үйлесімділігін қамтамасыз етеді. Абайдың философиялық ілімі рухани және интеллектуалдық дамудың қайнар көзі ретінде болашақ ұрпаққа берік негіз болады.

Қорытынды. Абай Құнанбайұлының философиялық мұрасын білім беру процесінде қолдану – қазақ қоғамының рухани және интеллектуалдық дамуын қамтамасыз ететін маңызды қадам. Оның шығармалары адамның жан-жақты дамуына бағытталған рухани және адамгершілік құндылықтардың терең жүйесін ұсынады. Абайдың «Толық адам» концепциясы білім беру әдістемесінде орталық орын алып, оқушылардың сыни ойлау қабілеті мен өмірге деген көзқарасын қалыптастыруға септігін тигізеді.

Философиялық тұрғыдан оқыту арқылы Абайдың ойларын қазіргі заманның әлеуметтік, моральдық және экологиялық мәселелерімен байланыстыру білім беру мазмұнын байыта түседі. Абайдың әділет, шындық және еңбек туралы идеяларын сабақ барысында талдау қоғамдағы моральдық құндылықтардың мәнін терең түсінуге ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл идеялар оқушылардың өмірлік дағдыларын қалыптастырып, олардың жеке жауапкершілігін арттырады.

Абайдың табиғат пен қоғамды үздіксіз қозғалыс пен өзгеріс күйінде қарастыруы оқушылардың әлемге көзқарасын кеңейтіп, оларды сыни ойлауға және өз ортасын тереңірек түсінуге жетелейді. Оның «Дүние бір қалыпта тұрмайды» деген идеялары уақыт пен кеңістіктің өзгермелілігін түсінуге мүмкіндік береді. Бұл ойлар оқушылардың қоғамдағы өзгерістерге бейімделу және жаңа шешімдер қабылдау қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Сабақ барысында Абайдың философиялық идеяларын қолдану, әсіресе оның «Ғылымды сүйсең, оқы және еңбек ет» деген тұжырымдары, білімнің қоғамдағы рөлін түсіндіруге және ғылымға деген қызығушылықты арттыруға ықпал етеді. Мұндай идеялар оқушылардың болашақта кәсіби және жеке өмірде табысқа жету үшін қажетті құндылықтарды меңгеруіне жағдай жасайды.

Оқытуда қолданылған әдістемелер, оның ішінде диалогтық әдіс пен шығармашылық тапсырмалар, оқушылардың Абайдың идеяларын заманауи мәселелермен байланыстыруына мүмкіндік берді. Интерактивті құралдарды, сандық технологияларды және мультимедиялық материалдарды пайдалану оқытудың тиімділігін арттырып, білім алушылардың назарын аударуға және оларды белсенді әрекетке ынталандыруға ықпал етті.

Абай мұрасын оқытуда рухани құндылықтарды қалыптастыру ғана емес, сондай-ақ оларды күнделікті өмірде қолдану маңызды. Мысалы, оның табиғатқа құрмет көрсету туралы идеялары экологиялық мәселелерге жауапкершілікпен қарауға, ресурстарды үнемді пайдалануға және қоршаған ортаны қорғауға бағытталған іс-әрекеттерге ұласты.

Абайдың философиялық идеяларын оқыту оқушылардың тек білімін ғана емес, сондай-ақ олардың ішкі жан дүниесін, рухани және интеллектуалдық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Бұл тәсілдер оқушылардың қоғамдағы рөлін түсініп, оны белсенді азамат ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, Абайдың философиялық мұрасын оқыту әдістемесін жетілдіру қазіргі заманның талаптарына сай білім беру жүйесін дамыту үшін маңызды. Оның идеяларын философиялық тұрғыда талдау оқушылардың өмірге деген көзқарасын кеңейтіп, олардың сыни ойлау қабілетін дамытумен қатар, болашақ ұрпақтың рухани және интеллектуалдық дамуына негіз бола алады. Осылайша, Абай мұрасы қазақ қоғамының рухани жаңғыруының негізі ретінде қазіргі білім беру процесінде ерекше маңызға ие.

ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 **Тажибаев, Т. Философские, психологические и педагогические взгляды Абая Кунанбаева** [Текст] / Т. Тажибаев. – Алма-Ата: КазГосИздат, 1957. – 27 с.
- 2 **Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы. Шығармалары. Өлеңдер мен поэмалар** [Мәтін] / Абай Құнанбайұлы. – Т. I. – 1939. – 8 б.
- 3 **Абай Құнанбаев. Лирика и поэмы** [Текст] / Абай Құнанбаев. – 1940. – 27 с.
- 4 **Абай (Ибраһим) Құнанбаев. Шығармаларының толық жинағы** [Мәтін] / Абай Құнанбаев. – 1945. – 13 б.
- 5 **Есим, Г. Философский трактат об Абаяе** [Текст] / Г. Есим. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 76 с.
- 6 **Ауэзова, Л. История Казахстана в творчестве М. Ауэзова** [Текст] / Л. Ауэзова. – Алматы: Санат, 1997. – 320 с.
- 7 **Mukasheva K. Teaching M. Auezov's Epic Novel "The Way of Abai" at School** [Text] / K. Mukasheva // Cultural and Historical Heritage: Preservation, Presentation, Digitalization. – 2023. – Vol. 9. – P. 24-36. – DOI: 10.55630/KINJ.2023.090102.
- 8 **Абай Құнанбаев. Слова назидания** [Текст] / Абай Құнанбаев. – Алматы: Рауан, 1995. – 221 с.
- 9 **Вебер, М. Избранные произведения: перевод с немецкого** [Текст] / М. Вебер. – Москва: Прогресс, 1990. – 336 с.
- 10 **Кунанбаев, А. Избранное. Стихотворения. Поэмы. Слова-назидания** [Текст] / А. Кунанбаев. – Москва: Художественная литература, 1981. – 223 с.
- 11 **Кунанбаев, А. Избранное. Мудрость веков** [Текст] / А. Кунанбаев. – Москва: Раритет, 1997. – 426 с.
- 12 **Есим, Г. Хаким Абай** [Текст] / Г. Есим. – Астана: Фолиант, 2012. – 384 с.

13 **Abisheva S.D., Khavaidarova M.M., Maurizio M. Abai's Philosophy and Literature in the Context of World Philosophical Thought** [Text] / S.D. Abisheva, M.M. Khavaidarova, M. Maurizio // *Journal of Ecohumanism*. – 2025. – Vol. 4. – Issue 4. – P. 695-700. – DOI: 10.62754/joe.v4i4.6777.

14 **Қалдыбаев, Т. Абәеведение** [Текст] / Т. Қалдыбаев. – Алматы: Арыс, 2012. – 256 с.

15 **Tercan N., Nurysheva G.Z., Barlybayeva G.G. Exploring Education Strategies in the Literature of Abai Qunanbaiuly** [Text] / N. Tercan, G.Z. Nurysheva, G.G. Barlybayeva // *Central Asian Journal of Pedagogy*. – 2024. – Vol. 7. – Issue 1. – P. 22-31. – DOI: 10.31799/cajp.v7i1.102.

16 **Shon P. Abay's legacy to the philosophy of education** [Text] / P. Shon // *NUGSE Research in Education*. – 2017. – Vol. 2. – Issue 1. – P. 36-41.

17 **Sagidolda G., Taimullina K.K. Reflection of illustrative materials in explanatory dictionaries of the Kazakh and Turkish languages** [Text] / G. Sagidolda, K.K. Taimullina // *Eurasian Journal of Philology: Science and Education*. – 2021. – Vol. 183. – Issue 3. – P. 162-169. – DOI: 10.26577/EJPh.2021.v183.i3.ph17.

18 **Sultan Y., Yessenova K., Seyitova B., Baltabayeva Z., Koblanova A., Ismailova F. Fostering Cultural Awareness and Academic Engagement through Poetry Analysis in Kazakh Educational Contexts** [Text] / Y. Sultan, K. Yessenova, B. Seyitova, Z. Baltabayeva, A. Koblanova, F. Ismailova // *Journal of Ethnic and Cultural Studies*. – 2024. – Vol. 11. – P. 124-147. – DOI: 10.29333/ejecs/2294.

REFERENCES:

1 **Tazhibayev T. Filosofskie, psihologicheskie i pedagogicheskie vzglyady' Abaya Kunanbaeva** [Philosophical, psychological, and pedagogical views of Abai Kunanbayev]. Alma-Ata, KazGosizdat, 1957, 27 p. (In Russian)

2 **Abaj (Ibrahim) Kunanbajuly. Shygarmalary. Olander men poemalar** [Works. Poems and Poetic Narratives], 1939, vol. I, 8 p. (In Kazakh)

3 **Abaj Kunanbaev. Lirika i poemy'** [Lyrics and Poems]. 1940, 27 p. (In Russian)

4 **Abaj (Ibrahim) Kunanbaev. Shygarmalarynyn tolyk zhinagy** [Complete collection of works]. 1945, 13 p. (In Kazakh)

5 **Esim G. Filosofskij traktat ob Abae** [Philosophical treatise on Abai]. Almaty, Kazak universiteti, 2004, 76 p. (In Russian)

6 **Auezova L. Istoriya Kazahstana v tvorchestve M. Auezova** [The history of Kazakhstan in the works of M. Auezov]. Almaty, Sanat, 1997, 320 p. (In Russian)

7 **Mukasheva K. Teaching M. Auezov's Epic Novel "The Way of Abai" at School. Cultural and Historical Heritage, Preservation, Presentation, Digitalization**, 2023, vol. 9, P. 24-36. DOI: 10.55630/KINJ.2023.090102.

8 **Abaj Kunanbaev. Slova nazidaniya** [Words of edification]. Almaty, Rauan, 1995, 221 p. (In Russian)

9 **Veber M. Izbranny'e proizvedeniya: perevod s nemeckogo** [Selected works: translated from German]. Moscow, Progress, 1990, 336 p. (In Russian)

10 **Kunanbaev A. Izbrannoe. Stihotvoreniya. Poemy'. Slova-nazidaniya** [Selected works. Poems. Words of edification]. Moscow, Hudozhestvennaya literatura, 1981, 223 p. (In Russian)

11 **Kunanbaev A. Izbrannoe. Mudrost' vekov** [Selected works. Wisdom of the ages]. Moscow, Raritet, 1997, 426 p. (In Russian)

12 **Esim G. Hakim Abaj** [Hakim Abai]. Astana, Foliant, 2012, 384 p. (In Kazakh)

13 **Abisheva S.D., Havaidarova M.M., Maurizio M. Abai's Philosophy and Literature in the Context of World Philosophical Thought. Journal of Ecohumanism**, 2025, vol. 4, iss. 4, pp. 695-700. DOI: 10.62754/joe.v4i4.6777.

14 **Kaldybayev T. Abaevedenie** [Abai Studies]. Almaty, Arys, 2012, 256 p. (In Russian)

15 **Tercan N., Nurysheva G.Z., Barlybayeva G.G. Exploring Education Strategies in the Literature of Abai Qunanbaiuly. Central Asian Journal of Pedagogy**, 2024, vol. 7, Issue 1, P. 22-31. DOI: 10.31799/cajp.v7i1.102.

16 **Shon P. Abay's legacy to the philosophy of education. NUGSE Research in Education**, 2017, vol. 2, iss. 1, pp. 36-41.

17 **Sagidolda G., Taimullina K.K. Reflection of illustrative materials in explanatory dictionaries of the Kazakh and Turkish languages. Eurasian Journal of Philology: Science and Education**, 2021, vol. 183, iss. 3, pp. 162-169. DOI: 10.26577/EJPh.2021.v183.i3.ph17.

18 **Sultan Y., Yessenova K., Seyitova B., Baltabayeva Z., Koblanova A., Ismailova F. Fostering Cultural Awareness and Academic Engagement through Poetry Analysis in Kazakh Educational Contexts. Journal of Ethnic and Cultural Studies**, 2024, vol. 11, pp. 124-147. DOI: 10.29333/ejecs/2294.

Авторлар туралы мәліметтер:

Курманғалиева Гульнур Толеугазыевна* – докторант, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Қазақстан Республикасы, 070000 Өскемен қ, 30 гвардиялық дивизия көш, 34, тел.: 87754025167, e-mail: guka.185@mail.ru.

Картаева Айжан Муратбековна – Философия ғылымдарының докторы, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Қазақстан Республикасы, 070000 Өскемен қ, 30 гвардиялық дивизия көш, 34, тел.: 87054173452, e-mail: kartaeva2011@mail.ru.

Жұмақасеева Береке Даулетханова – Педагогика ғылымдарының кандидаты, Сулейман Демирел атындағы университеті, Қазақстан Республикасы, 040901 Алматы қ, Абылайхан даңғ, 1/1.

Курманғалиева Гульнур Толеугазыевна* – докторант, Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова, Республика Казахстан, 070000, г. Усть-Каменогорск, ул. 30-й Гвардейской дивизии, 34, тел.: +7 775 402 5167, e-mail: guka.185@mail.ru.

Картаева Айжан Муратбековна – доктор философских наук, Восточно-Казахстанский университет имени Сарсена Аманжолова, Республика Казахстан, 070000, г. Усть-Каменогорск, ул. 30-й Гвардейской дивизии, 34, тел.: +7 705 417 3452, e-mail: kartaeva2011@mail.ru.

Жумакаева Береке Даулетхановна – кандидат педагогических наук, Университет Сулеймана Демиреля, Республика Казахстан, 050000, г. Алматы, пр. Абылайхана, 1/1.

Kurmangaliyeva Gulnur Toleugazyevna* – PhD student, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Republic of Kazakhstan, 070000, Ust-Kamenogorsk, 30-i Gvardeiskoy divizii Str., bld. 34, tel.: 87754025167, e-mail: guka.185@mail.ru.

Kartayeva Aizhan Muratbekovna – Doctor of Philosophy, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Republic of Kazakhstan, 070000, Ust-Kamenogorsk, 330-i Gvardeiskoy divizii Str., bld. 34, tel.: +7 705 417 3452, e-mail: kartaeva2011@mail.ru.

Zhumakayeva Bereke Daulet Khanova – Candidate of Pedagogical Sciences, Suleyman Demirel University, Republic of Kazakhstan, 050000, Almaty, 1/1 Abylaikhan Ave.

XҒТАР 77.03.05

ӨОЖ 378:796.071

<https://doi.org/10.52269/KGTD2532213>

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Қабылбек А.Б.* – PhD докторанты, магистр, оқытушы-ассистент, Торайғыров университеті, Павлодар қ, Қазақстан Республикасы.

Ксембаева С.К. – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы.

Бообекова К.С. – PhD докторы, Қырғыз-Түрік Манас университеті, Бишкек қ., Қырғызстан Республикасы.

Темірғалиева С.Е. – аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау және біліктілігін арттыру жүйесінің қазіргі жағдайы егжей-тегжейлі қарастырылады. Зерттеу барысында оқытудың модульдік әдістерін енгізуге, цифрлық технологияларды қолдануға және дәрігерлік-педагогикалық бақылаудың маңыздылығына ерекше назар аударылды. Мақалада білім беру бағдарламасы мен нормативтік-құқықтық базаға салыстырмалы талдау жүргізілді, "Дене шынықтыру және спорт туралы заңның" негізгі ережелері ескерілді. Сонымен қатар, кәсіби қажеттіліктер мен біліктілікті арттыру бағдарламаларына қанағаттанушылықты анықтау мақсатында дене шынықтыру пәні бойынша оқытушылар арасында сауалнама жүргізілді. Зерттеу нәтижелері дене шынықтыру мұғалімдердің цифрлық сауаттылығын арттыру, оларды оқытудың кешенді әдістемелерін игеру және медициналық және педагогикалық менеджмент дағдыларын жетілдіру қажеттілігін көрсетеді. Арнайы курстарға қол жетімділіктің шектелуі, мектептердегі техникалық жабдықтардың жетіспеушілігі және мұғалімдерге арналған арнайы цифрлық ресурстардың болмауы сияқты мәселелер анықталып, олардың келесі зерттеулерде назар аударылуы белгіленеді. Қашықтықтан оқыту платформалары мен заманауи технологияларды қолданудың табысты тәжірибелері қарастырылып, жүйені жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар берілді. Бұл ұсыныстар мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыруға, оқыту сапасын жақсартуға және дене шынықтыру сабақтарының қолжетімділігі мен тиімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.